करारोहणं दर्पहरणं वा दण्डो वेति । दण्डः कार्षापणशतरूपः । अतएव विष्णुः "गुरुनाचारयन् कार्षापणशतमिति" । पुत्रादिभिर्मातादीनामाक्रोशे दण्डमाह मनुः "मातरं पितरं जायां भ्रातरं तनयं गुरुम् । आक्षारयन् शतन्दाप्यः पन्थानञ्चाददद्गुरोरिति" । भ्रातरं जघन्यभ्रातरम् । एतच्च साक्षरापेक्षं मातादिषु निरपराधायां जायायामिति मिताक्षरायामभाणि । अत्राद्यधिक्षेपे दण्डमाह हारीतः "क्षिपन् शस्त्रादिकं दद्यात् पञ्चाशत्पणिकं दमनिति ।" वाङ्मात्रादिक्षेपेण निष्ठुरभाषाभिभाषणे दण्डमाह याज्ञवल्क्यः "आक्रोशोऽनेनसकृद्विनाशे वाचिके दमः । शतस्तद्विगुणः पादनासाकर्णकरादिषु ।" वाङ्मात्रविनाशे वाचिके करिष्यामीति वाचा प्रतिपादितं शतः शतपरिमितो दण्डः । पादादिभङ्गं करिष्यामीत्याक्षेपे पञ्चाशत्परिमितो दण्ड इत्यर्थः । एवंवादिनोऽभङ्गस्य दमयथा दण्डनीया इत्याह स एव "अभङ्गस्तु वदन्नेवं दण्डनीयः पणान्दशेति ।" यः पुनः भङ्गोऽभङ्गस्य वाङ्मात्रभङ्गाक्षेपं करोति न केवलं स दण्ड्यः किन्तु अभङ्गक्षेमार्थं प्रतिभुवमपि दापनीय इत्याह स एव "तथा भङ्गः प्रतिभुवन्दाप्यः क्षेमाय तस्य वित्तिं" । अक्षीणभाषणे दण्डमाह स एव "अभिगन्ताखि भगिनीं मातरं वा तवेति च । शपन्दापयेद्राजा पञ्चविंशतिकं दमनिति ।" तीव्राक्रोशे दण्डमाह स एव "पतनीयकृते क्षेपे दण्डस्तत्समसाहसम् । उपपातकयुक्ते तु दाप्यः प्रथमसाहसमिति ।" पतनीयैः पातित्यहेतुभिर्ब्रह्महत्यादिभिः । उपपातकानि गोवधादीनि । मनुरपि "ब्राह्मणक्षत्रियाभ्यान्तु दण्डः कार्यो विजानता । ब्राह्मणे साहसः पूर्वः क्षत्रिये त्वेव मध्यमः । विट्शूद्रयोस्त्वेवमेव स्वजातिं प्रति तत्त्वतः । छेदवर्जं प्रणयनं दण्डस्येति विनिश्चयः । पापोपपातकारो महापातकसंज्ञकाः । आद्यमध्योत्तमान्दण्डान्दद्युस्ते यथाक्रमनिति ।" विष्णुरपि "परस्परपतनीये क्षेपे कृते तत्तमसाहसं उपपातकयुक्तन्तु मध्यमम् त्रैविद्यवृद्धानांक्षेपे जातिपूगानाञ्च ग्रामदेशयोः प्रथममिति" । देशाद्याक्रोशे दण्डमाह हारीतः "देशादिकं क्षिपन्दाप्यः पञ्चानर्द्धतयोद्वय । पापेन योजयन् दर्पाद्दाप्यः प्रथमसाहसम् । एष दण्डः समाख्यातः पुरुषापेक्षया मया । समन्यूनाधिकत्वेन कल्पनीयो मनीषिभिरिति ।" याज्ञवल्क्योऽपि "मध्यमो जातिपूगानां प्रथमो ग्रामदेशयोरिति ।" राज्ञ आक्रोशे दण्डमाह नारदः "अवक्रुश्य च राजानं वर्त्मनि स्थे व्यवस्थितम् । जिह्वाच्छेदाङ्गवैरूप्यैः सर्वस्वहरणेन वेति ।" याज्ञवल्क्योऽपि "राज्ञोऽनिष्टप्रवक्तारस्तस्यैवाक्रोशकस्तथा । तस्मान्तस्य च भेत्तारश्छित्त्वा जिह्वाञ्चवासयेदिति ।" सत्यदोषाभिधानेऽपि वाक्पारुष्यदण्डोऽस्त्येव तथा च नारदः "पतितं पतितेत्युक्त्वा तथा चौरेति वा पुनः । वचनाकुल्यदोषः स्यान्मिथ्याहिर्दौर्मतां व्रजेदिति ।" मनुनारदावपि "काणं वाप्यथ वा खञ्जमन्यं वापि तथाविधम् । तथ्येनापि ब्रुवन्दाप्यो दण्डं कार्षापणावरमिति ।" विष्णुरपि "काणकुब्जादीनान्तथ्यवाच्यपि कार्षापणद्वयमिति ।" एतच्च दुर्वृत्तविषयमिति माधवीये विद्यारण्यश्रीपादैरभ्यधायि । मिथ्यावदनशीलानां दण्डमाह कात्यायनः "अनृताख्यानशीलानाञ्जिह्वाच्छेदो विधीयतमिति ।" हारीतोऽपि "मिथ्याभाषिणां मेखलानाम राजा जिह्वाञ्छिन्द्याद्दण्डयेद्वेति" मेखलो भक्षकः । कस्यचिद्वाक्पारुष्यकृतोऽर्द्धदण्डमाहोशनाः "मोहात्प्रमादात्क्रुद्धात् प्रीत्या वोक्तं मयेति यः । नाहमेवं पुनर्वक्ष्ये दण्डार्द्धन्तस्य कल्पयेदिति ।"

वाक्य न० वच-ण्यत् चस्य कः । "वाक्यं स्याद् योग्यताकाङ्क्षासत्तियुक्तः पदोच्चयः" इत्युक्ते १पदसंघे सा०द० । २स्वार्थबोधसमाप्ते पदसमुदाये वैयाकरणाः । [अवाङ्मुखी ।

वाक्ष स्तृ०वां भ्वा० पर० सक० सेट् इदित् । वाक्षति

वागीश पु० वाचामीशः । १बृहस्पतौ "वागीशाद्याः सुमनसः" इति न्यायमाला । २सरस्वत्यां स्त्री "वागीशा हृदये यस्य" इति भाम०टीकोपक्रमे श्रीधरः । ३सुवर्णे च

वागीश्वर पु० ६त० । १बृहस्पतौ २गुरौ च ३तत्पत्न्यां स्त्री ङीष् "वागीश्वरीमतस्तासां फुल्लेन्दीवरलोचनाम् । वागीश्वरेण संयुक्तामं" इति तन्त्रम् । ४सरस्वत्यां स्त्री ङीष् ५मङ्गुलोभे पु० त्रिका० । [सोमराजग्राम् अमरः ।

वागुजी स्त्री वाचा गुज्यते ध्वन्यते गुज-क गौरा० ङीष् ।

वागुरा स्त्री वा-क्विबने उरच् मनु च । मृगयार्थं मृगबन्धनपाशादौ अमरः । [वस्त्र । व्याधे ।

वागुरावृत्ति पु० वागुरा मृगबन्धनपाशादिरेव वृत्तिर्जीविका

वागुरिक पु० वागुरा प्रहरणं यस्य वागुरयाचरति वा ठक् । व्याधे अमरः ।

वाग्गुद पुंस्त्री० पक्षिभेदे त्रिका० गुडहरके तज्जातिमात्रि-